

HAFTA TATILI

İslâm ülkelerinde hafta tatili İslâmî gele-
neğe uygun şekilde cuma günü olarak
kabul edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şavm", 55; İbn Mâce, "İkâme", 83; Ebû Dâvûd, "Şalât", 245; Nesâî, "Şalâtü'l-İdeyn", 1; Kâbisî, *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale* (trc. Süleyman Ateş - Hıfzırrahman R. Öymen), Ankara 1966, s. 58 vd.; Ebû Bekir et-Turtûşî, *Kitâbü'l-Havâdiş ve'l-bida'* (nşr. Abdülmeccid et-Türkî), Beyrut 1410/1990, s. 286; Sadrüşşehid İbn Mâze, *Şerhu Edebi'l-kâdi* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1397-98/1977-78, I, 251; Remîlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1389/1969 → Beyrut 1404/1984, V, 282-283; *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, IV, 417; Elmalılı, *Hak Dinî*, VII, 4970, 4982; M. Fehr Şakfe, *Ahikâmü'l-âmel ve hukûkî'l-ummâl fi'l-İslâm*, Beyrut 1967, s. 101 vd.; Ali Abdürresûl, *el-Mebâdî'ü'l-iktisâdiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1968, s. 144, 149-150; S. D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden 1968, s.111, 270; a.mlf., "Djum'a", *EP* (İng.), II, 593; Abdülhamid eş-Şirvânî, *Havâşi 'alâ Tuhfeti'l-muhtâc* [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Fıkr), VI, 145-146; Ömer Lütfî Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı:1550-1557*, Ankara 1972, I, 157 vd.; Hüseyin Atay, *İslâm'da İşçi-İşveren İlişkileri*, Ankara 1979, s. 64; Şeref b. Ali eş-Şerîf, *el-İcâretü'l-vâride 'alâ 'amelî'l-insân*, Cidde 1980, s. 298 vd.; Hayreddin Karaman, *İslâm'da İşçi-İşveren Münasebetleri*, İstanbul 1981, s. 57; a.mlf., *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1996, I, 50-51, 463; a.mlf., "Cuma", *DİA*, VIII, 85; Bilmen, *Kamus*², V, 61; İbrahim Canan, *İslâm'da Zaman Tenzimi*, İstanbul 1985, s. 107 vd.; Ali Bardakoğlu, "İslâm Hukukunda İşçi ve İşveren Münasebeti", *İslâm'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri*, İstanbul 1986, s. 226 vd., 243 vd.; Ebû'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an* (trc. Muhammed Han Kayaî v.dğr.), İstanbul 1987, VIII, 277; a.mlf., *Fetvalar* (trc. Mahmud Osmanoğlu - A. Hamdi Chohan), İstanbul 1992, I, 401; Ahmet Akgündüz, "Eski ve Yeni Hukukumuzda İşçinin Çalışma Süresi, İstirahat, Tatil ve İbadet Hakkı", *Mukayeseli Hukuk ve Uygulama Açısından İşçi-İşveren Münasebetleri*, İstanbul 1990, s. 111; Vecdi Akyüz, "Devlet ve İşçi-İşveren İlişkileri", a.e., s. 199; Süleyman Akdemir, "Toplu Tenkitler-II", a.e., s. 325-326; Tahsin Sinav, "İş Hukuku'nda İşçinin Çalışma Süresi ve Dinlenme Hakları Konulu Tebliğe Katkıları", a.e., s. 360; Adem Esen, *Sosyal Siyaset Açısından İslâm'da Ücret Kavramı*, Ankara 1993, s. 88; Hamdi Döndüren, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*, İstanbul 1993, s. 179-180; *Modern Islamic World* (ed. John L. Esposito), Oxford 1995, II, 303; İhsan [Sungu], "Cuma ve Pazar Tatili", *Hayat*, VI/145, İstanbul 1929, s. 1-2; Cemal Tukin, "Yakın Çağ Tarihimizde Hafta Tatili", *TD*, I/2 (1950), s. 140; Sadık Kılıç, "Modern Toplum Bunalımında Zamana Bakış Açısının Payı ve Mircea Eliade", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Erzurum 1986, s. 274; Ahmet Ünsür, "İslâm Çalışma Hayatında Tatil ve İstirahat Meselesi", *İlim ve Sanat*, sy. 40, İstanbul 1996, s. 90.

MUSTAFA YAYLA

HAHAM

Yahudi dinî teşkilâtında
bir unvan.

İbrânîce ve Ârâmîce'de "bilge, yetenekli kişi" anlamlarına gelir. Terim olarak Tevrat ve Talmud üzerine gerekli eğitimi gördükten sonra belirli bir yahudi cemaatine ruhanî önderlik yetkisini kazanmış kişi için kullanılan bir unvandır. Ayrıca yahudi literatüründe genellikle kültürlü ve eğitici kişilerin bir niteliği olarak yer almaktadır. Eski Ahid'de "bilmek" (hohma) fiiliyle ilişkili biçimde bazan fil (hohma), bazan sıfat, bazan da isim (haham) halinde geçer (Daniel, 2/12, 21; Süleyman'ın Meselleri, 6/6; Vaiz, 2/19; I. Krallar, 4/31; Eyub, 32/9).

Talmud ve Midraş literatüründe yahudi olmayan eğitimciler için de kullanılan haham teriminin resmî bir unvan halini alış, Sanhedrin'in (yahudilerin dinî ve dünyevî işlerinin görüldüğü, ileri gelenler tarafından oluşturulan meclis) kuruluş dönemlerine rastlar (m.ö. I. yüzyıl). Nitekim Nasi Simon b. Gamaliel'in yanında Sanhedrin'in en üst makamında bulunan Meir haham olarak anılır. Bu adla anılan bir başka kişi de Judah ha Nasi'nin oğlu Simon'dur. Haham unvanı, bu erken dönemlerde Sanhedrin'deki "nasi" (başkan) ve "av bet din" (başkan yardımcısı) makamlarından sonra teşkilât içinde üçüncü sıradaki makamı belirtmek için kullanılmaktaydı. Hahamlar, Sanhedrin'deki görevlerinin yanında Bet (ha) Midraş'ta (Beytülmidraş) yöneticilik de yapmaktaydılar. Seder Olan Zuta'da her Qahet'un (çevrede yaşayan yahudiler) başında bir hahamın bulunduğu yazılıdır. Bununla birlikte hahamların rabbilerden (üstat) daha aşağı bir düzeyde bulunduğu açıktır. Bu hususu İslâm'daki dinî teşkilâtla mukayese etmek gerekirse hahamların imam pozisyonuna karşılık rabbiler müftü konumunda görünmektedir. Ancak zamanla bu fark ortadan kalkmış, Aşkenazi yahudilerinde rabbi, Sefarad (İspanya) yahudilerinde ise haham aynı anlamda kullanılmıştır.

Hahamların daha büyük yetkilere sahip olduğu gruplar Sefarad yahudileridir. Bu grupları oluşturan İspanyol ve Portekiz yahudileri arasında rabbinin yerine kullanılan resmî unvan hahamdır. En büyük dinî başvuru makamı, öğretici, müfessir, sinagog idarecisi vb. görevler hahamın kontrolü altındadır. Hahamlar di-

nî âyinleri, evlilik, cenaze ve sünnet merasimlerini yönetir, dinî mahkemelerde görev alır, vaaz vererek inananları irşad ederler. Gençlerin bütün dinî eğitimlerinden onlar sorumludur. Hahamlar Hristiyanlık'taki ruhban konumunda değildir. Bu sebeple ağırlıklı olarak din dışı bir işle uğraşan ve dinî görevlerini günün belli saatlerinde sürdüren hahamlar da vardır.

XIX. yüzyıla kadar hahamların Tevrat ve Talmud öğrenimi görmeleri yeterli bulunurken bu yüzyıldan sonra kapsamlı bir genel eğitimden geçmelerinin gerekliliği ve önemi kabul edilmiştir. Bu tahsili tamamlayan haham adayı bir imtihandan geçmekte ve hocasından icâzet almak suretiyle haham olmaktadır. 1985'ten itibaren kadınların da haham olabilmeleri kabul edilmiştir.

Ortodoks, muhafazakâr ve reformist yahudiler arasındaki farklar bu gruplara bağlı hahamların görevlerine de yansımıştır. Yahudilerin beslenme kurallarına uymayan reformist Yahudilik'te haham, Ortodoks ve muhafazakârların aksine yenilmesi helâl olan yiyeceklerin üretilmesiyle ilgilenmemektedir.

Gerçekte bütün hahamların yetkileri eşit olduğu halde değişik yahudi cemaatlerinde hahambaşılık müessesesi oluşmuştur. Her ülkede en üst seviyedeki yetki merkezi olarak teşkil edilen hahambaşlıklar hem yahudilerin çıkarlarını korumak ve dinî yaşayışlarını yönlendirmek, hem de yahudi olmayan yönetimlerle yahudi cemaatleri arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak gibi görevleri üstlenmişlerdir.

Günümüzde en önemli hahambaşılık İsrail'dedir. Sefarad ve Aşkenazi yahudilerini temsil eden iki hahambaşı bu makamı paylaşmaktadır. Bütün dünya yahudilerinin bağlı bulunduğu merkezî bir hahambaşılık yoktur. Amerika, Kanada, Latin Amerika, Avrupa ve İsrail'deki muhafazakâr yahudilerin hahamlarını bir araya getiren hahamlar meclisi 1962'den bu yana milletlerarası bir nitelik kazanmıştır. Hahamlık makamı özellikle Osmanlı Devleti'nde oldukça önemli bir konumdaydı. Osmanlı Devleti'nde hahamlığın resmî bir makam olarak tanınması 1837'de çıkarılan bir fermana dayanır. Bu resmîyet yahudilerin "millet" olarak kabul edilmesinin tabii bir sonucu gibi görünmektedir. Osmanlı Devleti İstanbul, Edirne, Selânik, İzmir, Bursa ve Kudüs'teki en yetkili hahamı, hahambaşı

unvanıyla bölgelerinin en üst düzeydeki sorumluları olarak kabul etmiştir.

1836 yılında Osmanlılar'ın İstanbul'da hahambaşılık makamını kurmasından itibaren bu devletin topraklarındaki eyaletlere de birer hahambaşı tayin edildi. 1874'te Trablusgarp'a bir hahambaşının gönderilmesinden sonra bu kurum ve unvan Kuzey Afrika ülkelerinde hızla yayıldı. Böylece Kuzey Afrika eyaletlerinin her birinde bir hahambaşılık kuruldu. 1872'de Osmanlı Devleti Yemen, Mısır ve İsrail'e de birer hahambaşı tayin etti. Tunus'ta 1888'de kurulan Tunus Yahudi Refah Kurumu, uzun süre hahambaşılık görevini de üstlenen bir müessese olarak varlığını sürdürmüştür. Bugün Tunus'ta başşehirde bir hahambaşılık vardır. II. Dünya Savaşı'ndan itibaren gerek İsrail Devleti'nin kuruluşu gerekse millî devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte çeşitli İslâm ülkelerinde yaşayan yahudiler kanunlarla belirlenmiş olarak birer hahambaşılığa sahip oldular. Bugün Kahire ve Fas'ta birer hahambaşılık bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde hahamlık üst düzeyde bir yahudi makamıdır. Haham kadroları başhahamlık ve hahamlık şeklinde iki kısma ayrılır. Başhaham, Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki bütün yahudilerin en üst düzeydeki sorumlusudur. Yetkisini daha aşağıdaki hahamlarla paylaşmakla birlikte hiyerarşinin son basamağında bulunur. Hahamlar başlıca iki görev üstlenmiş durumdadırlar: Öğreticilik ve vâizlik. Türkiye yahudilerinin hahambaşısı günümüzde Şişhane'de bulunan başhahamlık binasında görevini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Robinson, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament Including Biblical Chaldean*, Boston 1863, s. 313-314; J. B. Noss, *Man's Religions*, London 1963, s. 399; "Hakam", *JE*, VI, 160-161; "Hakham", a.e., VII, 1145-1146; "Rabbi", a.e., X, 294-296; H. J. Cohen, "Egypt", *EJd*, VI, 491-502; H. Z. Hirschberg, "Hakham Bashi", a.e., VII, 1146-1148; D. Corcos - R. Cohen, "Morocco", a.e., XII, 342-346; L. Borenstein, "Rabbi, Rabbinate", a.e., XIII, 1445-1452; R. Auerbach, "Tunis, Tunisia", a.e., XV, 1447-1450; "Haham", *ABr*, X, 265-266.

KÜRŞAT DEMİRCİ

HÂHERZÂDE

(خواهرزاده)

Ebû Bekr b. Muhammed
b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî
(ö. 483/1090)

Hanefî fakihi.

Kadı Ebû Sâbit Muhammed b. Ahmed el-Buhârî'nin kız kardeşinin oğlu olduğu için "Hâherzâde" (kız kardeş oğlu) lakabıyla meşhur olmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babasından ve dayısı Ebû Sâbit Muhammed b. Ahmed el-Buhârî'den, ayrıca Ebû'l-Fazl Mansûr b. Nasr el-Kâğızî, Ebû Nasr Ahmed b. Ali el-Hâzîmî, Ebû Amr Muhammed b. Abdülazîz el-Kantârî, Ebû Saîd b. Ahmed el-İsfahânî gibi âlimlerden ders aldı. Zamanında Hanefîler'in Mâverâünnehir bölgesindeki en meşhur hukukçularından biri oldu. Bundan dolayı kendisine "devrin Nû'mân'ı" denilmiştir. Aralarında Ebû Amr Osman b. Ali b. Muhammed el-Bîkendî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hasan en-Nisâbü'rî ve Ömer b. Muhammed b. Lokmân

en-Neseffî gibi âlimlerin bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Buhara'da uzun bir ömür geçirdikten sonra 25 Cemâziyelevvel 483 (26 Temmuz 1090) tarihinde vefat etti.

Eserleri. 1. *Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî* (Brockelmann, I, 183; Sezgin, I, 452). Hanefî fıkının temel metinlerinden Kudûrî'nin *el-Muhtaşar* adlı eserinin şerhi olup *Fevâ'idü'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 421), *Şerhu müşkilâtî'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 847) ve *Hallü müşkilâtî'l-Kudûrî* (Süleymaniye Ktp., Hüseyin Paşa, nr. 92) gibi adlarla da anılmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki *Müşkilâtü Kudûrî* de (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 501) bu eserin muhtasarı mahiyetindedir. Öte yandan aynı kütüphanenin Nâfiz Paşa bölümünde bulunan (nr. 274) *Fevâ'idü'l-Kudûrî*'nin üzerinde müellif olarak yine Hâherzâde lakabıyla tanınan Bedreddin Muhammed b. Mahmûd el-Kerderî'nin (ö. 651/1253) adı yazılı ise de yapılan incelemede bu eserin de Ebû Bekir Hâherzâde'ye ait olduğu anlaşılmıştır. 2. *Şerhu'l-Câmî'i'l-kebîr*. İmam Muhammed'in *el-Câmî'u'l-kebîr* adlı eserinin şerhidir. Eserin II. cildi Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Fâtih, nr. 1867) "Kitâbü'l-eymân"dan "Kitâbü'd-da'vâ"ya kadar olan bölümleri içine alır.

Hâherzâde'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Mebsûṭ* (on beş cilt olduğu belirtilmektedir), *el-Muhtaşar*, *el-Tecnis*, *Fetâvâ*, *Şerhu Edebi'l-Kâdî*, *Kitâbü'z-Zahîre*, *el-İzâh*, *Şerhu Kitâbi'l-Hiyel li'l-Haşşâf*.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 201; İbnü'l-Esir, *el-Lü-bâb*, I, 468; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 14-15; a.mlf., *el-İber*, III, 302; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḥḍiyye*, II, 183-184; III, 141-142; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim*, s. 62; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 276; Keşfü'z-zunûn, I, 569; II, 1223, 1580; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 367; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 163-164; Brockelmann, *GAL*, I, 183; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 76; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 332; Kehlâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 253; Sezgin, *GAS*, I, 452; Yusuf Ziya Kavakçı, *XI-XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvâra' al-Nahr İslâm Hukukçuları*, Ankara 1976, s. 53-55; Bilmen, *Kamus*, I, 368; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü maḥṭûṭâtî mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 290; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 42.

FERHAT KOCA

Hâherzâde'nin *Fevâ'idü'l-Kudûrî* olarak da bilinen *Şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 421)

HAİN AHMED PAŞA
(bk. AHMED PAŞA, Hain).